

УДК 101.1.23: 504.03

Неля Філяніна**ЕКОЛОГІЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ПОШУКУ ІДЕНТИЧНОСТІ**

У статті проаналізовано підходи до визначення екологічної герменевтики як методології пошуку ідентичності, виходячи з того, що природа, ландшафт, ставлення до природи та усвідомлення генетичного зв'язку людської спільноти з автентичним довкіллям є невід'ємною частиною як культури, так і буття нації в усіх його вимірах. Фундаментальним завданням екологічної герменевтики є розуміння природи, яке має спиратися на чутливість до історії, культури, нарративу. Екологічна герменевтика допомагає враховувати різноманітні змісти під час розв'язання складних проблем, серед яких пошук етнокультурної ідентичності, оскільки розглядає можливість «висвітлити» глибинні проблеми, пов'язані зі сприйняттям навколишнього світу.

Ключові слова: ідентичність, природно-культурна спадщина, герменевтика, екологічна герменевтика, інтерпретація природи.

Nellya Filyanina**ECOLOGICAL HERMENEUTICS AS A METHODOLOGY OF SEARCHING FOR IDENTITY**

Approaches to the definition of ecological hermeneutics as a methodology of searching for identity, taking into account nature, landscape, attitude toward nature and realization of genetic connection between human community and the authentic environment are an integral part of both culture and the existence of a nation in all its dimensions. The fundamental task of ecological hermeneutics is understanding of nature, based on sensitivity to history, culture and narrative.

An important feature of ecological hermeneutics, regardless of the specific definition is its focus on the dialogue between man and the environment. It follows that the study of ecological hermeneutics should take into account the specific experience of being in the environment and their experiences and draw on case studies of human interaction with the environment.

Ecological hermeneutics helps to take into account different senses during solving complex problems, such as searching for ethno-cultural identity, because it considers a possibility to «highlight» deep problems associated with perception of the environment.

Environmental hermeneutics extends the capabilities and scope of philosophical hermeneutics and its methodological potential, and allows you to attract new approaches to solving contemporary anthropological issues, including identity in its various aspects.

Key words: identity, natural and cultural heritage, hermeneutics, ecological hermeneutics, interpretation of nature.

Неля Філяніна**ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА КАК МЕТОДОЛОГИЯ ПОИСКА ИДЕНТИЧНОСТИ**

В статье анализируются подходы к определению экологической герменевтики как методологии поиска идентичности, исходя из того, что природа, ландшафт, отношение к природе и осознание генетической связи человеческого сообщества с аутентичной окружающей средой – неотъемлемая часть, как культуры, так и бытия нации во всех его измерениях. Фундаментальное задание экологической герменевтики – понимание природы, основывающееся на чуткости к истории, культуре, нарративу. Экологическая герменевтика помогает учитывать разнообразные смыслы в решении сложных проблем, таких как поиск этнокультурной идентичности, поскольку рассматривает возможность «высвечивать» глубинные проблемы, связанные с восприятием окружающего мира.

Ключевые слова: идентичность, природно-культурное наследие, герменевтика, экологическая герменевтика, интерпретация природы.

Постановка проблеми. Проблема пошуку ідентичності з особливою гостротою актуалізується в епоху глобалізації. Для України ця проблема набуває значної ваги в умовах державо- та націотворення, відродження історичної та культурної спадкоємності, а також формування стратегій майбутнього.

У найширшому сенсі етноідентичність визначають як усвідомлення приналежності до певної культурної спільноти, результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником певного етносу, певний ступінь ототожнення себе з ним і відокремлення від інших етносів. Національна ідентичність невід'ємна від культурної, хоча остання є значно ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише етнічні, а й багато інших аспектів буття людини та суспільства. Тому визначення ідентичності пов'язане з окресленням її ознак і чинників, котрі її формують.

Як зазначається в Звіті ЮНЕСКО під назвою «Інвестуючи в культурне розмаїття та міжкультурний діалог» (UNESCO World Report «Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue»), національна ідентичність є конструкцією, що відображає широкий діапазон колективного досвіду, пам'яті, референцій та охоплює гендерні, класові, расові та релігійні відмінності. Ідентичність не є сталою величиною, але перебуває в постійному розвитку від міфологічного минулого до майбутнього і піддається адаптивним змінам [2]. У цьому документі також зазначається, що глобалізаційні процеси, з одного боку, призводять до розмивання національних кордонів, а з другого – дають новий поштовх для осмислення культурної ідентичності, через що національні та культурні ідентичності все менше й менше співпадають між собою. Тому саме національна ідентичність починає відігравати центральну роль для прочуття спільності [2].

Природа, ландшафт, ставлення до природи та усвідомлення генетичного зв'язку людської спільноти з її довкіллям є невід'ємною частиною як культури, так і буття нації в усіх його вимірах. Тому аналіз проблеми ідентичності буде неповним без урахування природно-ландшафтною або екологічної складової.

Єдність буття людської спільноти, її культури та умов існування вміщується в понятті «природно-культурна спадщина», завдяки чому також наголошується спадкоємність між буттям різних поколінь, приналежність до певного довкілля, тісний зв'язок між природою та культурою. Вперше на інституційному рівні поняття «культура» та «природа» були поєднані в 1972 р., коли ЮНЕСКО ухвалила Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, яка визначає міжнародні правові механізми збереження унікальних пам'яток природи і культури в умовах глобалізації та посилення дії чинників, що загрожують надбанню окремих націй і людства загалом [1; 2]. У 2008 р. Конвенція набрала чинності в Україні.

Поняття природно-культурної спадщини описує цілісність, нерозривність самої природи та людського «внеску в історію природи». К.-М. Маєр-Абіх для означення цієї єдності запроваджує поняття «спільносвіт». «Світ з людьми, – пише К.-М. Маєр-Абіх, – має бути прекраснішим і ліпшим, ніж світ без людини» [6, с. 131]. Важливо, що К.-М. Маєр-Абіх надає людській діяльності позитивного спрямування, тому людина несе відповідальність за збереження і природи, і природно-культурної спадщини, і збереження спільносвіту.

Для збереження природно-культурної спадщини як основи існування нації та збереження її культурної ідентичності недостатньо самих лише правових інструментів. Пошук, збереження та розвиток ідентичності, яка, як уже було зазначено, не є сталим феноменом, мають спиратися на відповідне світоглядне та методологічне підґрунтя. Зокрема, плідну методологію пошуку культурної ідентичності надає *екологічна герменевтика*.

Виклад основного матеріалу. У статті буде проаналізовано потенціал екологічної герменевтики як методології пошуку ідентичності. Для цього слід розглянути суть герменевтичного підходу та можливостей його застосування в царині інтерпретації природи, що дозволить виявити ті специфічні аспекти системи «людина – природа», де може бути застосований герменевтичний підхід. Водночас закономірно постають питання: по-перше, про те, наскільки правомірно застосовувати герменевтичний підхід, що традиційно належить до методології гуманітарних наук, для тлумачення й розуміння природи, яка є об'єктом природознавства; по-друге, про межі застосування герменевтичного методу та про його продуктивність.

Герменевтику традиційно визначали як мистецтво тлумачення текстів, втіленням яких є книги, насамперед Біблія, а також інтерпретація інших проявів думки. Формування філософської герменевтики стало наслідком дослідження проблеми тлумачення у двох аспектах: по-перше, розв'язання проблеми багатозначності знаків; по-друге, пошук відповіді на питання про співвідношення тексту й буття. Універсальна герменевтика ставила перед собою насамперед завдання визначення смислу будь-якого тексту залежно від розуміння задуму автора, а не зв'язку між текстом і читачем. Разом з тим читання, як взаємодія між текстом та інтерпретатором, є основою будь-якого розуміння.

До початку ХХ ст. проблематика герменевтики як розуміння тексту та проблематика філософії осмислювалися окремо. Від початку ХХ ст. терміни «герменевтика» та «герменевтичний підхід» починають пов'язувати з філософським осмисленням самого феномену розуміння, а значить й усієї методології та практики гуманітарно-історичних дисциплін. В історичному науковченні В. Дільтея (1833–1911 рр.) герменевтика як мистецтво тлумачення писемних пам'яток (життєвих виявів) залучається до процесу пізнання логіки та методології гуманітарних наук і проголошується сполучною ланкою між філософією та історичними дисциплінами, головною складовою основоположень наук про дух. Тобто герменевтика у традиційному сенсі становить гносеологічне підґрунтя й методологію гуманітарних наук.

Німецький філософ Г. Блюменберг зауважує, що «герменевтика спрямована на те, що не просто мусить мати свій смисл і зберігати його крізь усі часи, а що саме через свою багатозначність включає витлумачення у своє значення», даючи своєму предмету змогу збагачуватися новими й новими витлумаченнями [3, с. 38]. З цих позицій не лише книги, а й природу можна розглядати як предмет герменевтики.

У монографії «Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи», що вийшла у світ 2010 року, А. Єрмоленко досліджує потенціал застосування герменевтичних методів не тільки для розуміння самої природи, а й причин втрати людиною своєї вкоріненості в природі. Інтерес до герменевтичних методів для пояснення природи як умови буття людської спільноти, констатує він, дає підстави говорити про екологічну герменевтику як про окремий напрям дослідження [5]. Фундаментальним завданням екологічної герменевтики є розуміння природи, яке має спиратися на чутливість до історії, культури, нарративу [7; 8; 9].

У передмові до книги «Інтерпретація природи: новий напрям екологічної герменевтики» («Interpreting Nature: The Emerging Field of Environmental Hermeneutics», 2013) зазначається, що герменевтичні методи актуалізуються у зв'язку з необхідністю пошуку суспільного консенсусу щодо розуміння природи, оскільки різні люди сприймають природу по-різному, а значить по-різному визначають свої зв'язки з нею, місце природи у світі людини, умови та шляхи вирішення низки проблем, що виникають у системі взаємозв'язків «людина – природа». Тут наведено й проаналізовано кілька підходів до визначення екологічної герменевтики [9]:

- екологічна герменевтика як розширена інтерпретація будь-якого довкілля (природного, штучного, культурного тощо). Це визначення абстрактне і надто широке, де герменевтика є інтерпретативною діяльністю загалом безвідносно до суб'єкта інтерпретації довкілля (корінний мешканець, турист, ботанік, художник, архітектор, конструктор тощо);

- екологічна герменевтика як інтерпретація безпосередньої зустрічі людини з певним середовищем або в межах довкілля. Цей тип інтерпретації передбачає заглиблення в місцевість, із якою ми безпосередньо взаємодіємо, де перебуваємо як дослідники, чи стикаємося під час прочитання тексту. Зазначений тип інтерпретації бере до уваги інформаційні знаки природи або історичних місць та практикується, скажімо, у формі інструкцій експертів-знавців певної місцини для відвідувачів, але не виключає і безпосередньої інтерпретативної активності самого відвідувача;

- екологічна герменевтика як есе про природу («nature writing»). До типових зразків такого письма належить спадщина Олдо Леопольда, Дж. Мура та інших. Цей тип герменевтики постає як персоналізована версія попереднього варіанта герменевтики, оскільки передбачає, з одного боку, авторську, суб'єктивну інтерпретацію природи, а з другого – інтерпретативну активність читача, його розуміння та переживання прочитаного. Цей тип герменевтики є свідченням того, як природа може бути «схоплена» в тексті і як її можна переживати через текст;

- екологічна герменевтика як певне зведення, перелік підходів різноманітних дисциплін до природи і довкілля загалом. Екологічна герменевтика апріорі постає як царина міждисциплінарних досліджень, де кожна з дисциплін (екологія, географія, культурологія, літературознавство тощо) надає власну інтерпретацію природи відповідно до своєї внутрішньої логіки. Екологічній герменевтиці належить роль критичного посередника між різними дисциплінарними інтерпретаціями для вироблення більш цілісного та чіткого розуміння довкілля й природи;

- екологічна герменевтика як філософська позиція, що дозволяє зрозуміти як неминучість, яку Х.-Г. Гадамер називає «нашою герменевтичною свідомістю», розкриває наші зв'язки з довкіллям. Таке розуміння екологічної герменевтики не просто надає техніку інтерпретації довкілля, а й занурює її у відповідний онтологічний контекст, необхідний для такої інтерпретації.

Водночас зазначається, що наведений перелік визначень не є вичерпним і не виключає інші підходи до розуміння й визначення екологічної герменевтики. Зокрема, релігієзнавчі, теологічні, різноманітні наукові дослідження можуть пропонувати додаткові підходи до визначення екологічної герменевтики. Проте *важливою рисою екологічної герменевтики, незалежно від конкретного визначення, є її сфокусованість на діалозі між людиною та навколишнім середовищем, довкіллям*. Із цього випливає, що дослідження з екологічної герменевтики мають брати до уваги конкретний досвід перебування в довкіллі та його переживання й спиратися на конкретні дослідження (case studies) взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Для екологічної герменевтики важливою є не лише дія людини на природу, а й дія природи на людину, причому не лише у фізичному значенні, а й на рівні емоцій, вражень, відчуттів.

Екологічна герменевтика як інтерпретація природи та взаємодії людини з навколишнім середовищем розглядається як основа, підґрунтя екофілософії [7], оскільки надає можливість розмірковувати

й рефлектувати над досвідом перебування людини в певному довіллі та його інтерпретаціями, наголошуючи на небезпеці ігнорування світу, що оточує людину. Екологічна герменевтика також приділяє значну увагу так званім «конфліктним інтерпретаціям», що виникають під час міжсуб'єктних «зіткнень» із різноманітними матеріалами, емоціями, раціональними поняттями. Тому вона зацікавлена в опосередкованому досвіді, який дозволяє виробити консолідоване бачення тих чи інших проблем, що виникають унаслідок взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Виділяючи екологічну герменевтику в самостійний напрям досліджень, важливо зрозуміти її зв'язки з філософською герменевтикою, можливості використання методів філософської герменевтики для розуміння природи, навколишнього середовища та становища людини, з одного боку, та їх модифікації відповідно до специфіки об'єкта дослідження й інтерпретації – з другого. Також постає питання про те як філософська герменевтика, як мистецтво тлумачення тексту, може застосовуватися до тлумачення природи.

Х.-Г. Гадамер надавав великого значення тлумаченню та розумінню світу, які значною мірою залежать від визначення останнього як «середовища», у якому живе людина, і тих впливів, які середовище чинить на людину та спосіб її життя. Людина не є незалежною від світу. «Відповідно, – пише Х.-Г. Гадамер, – поняття навколишнього світу було спочатку поняттям соціальним, що свідчило про залежність окремої людини від суспільного світу, тобто поняттям, що співвідноситься винятково з людиною. Проте в ширшому сенсі це поняття може бути поширене на все живе. У такому випадку воно підсумовує умови, від яких залежить її існування» [4, с. 513]. Цей світ стосується лише людини, оскільки решта живих істот «не знають ставлення до світу в людському сенсі, але ніби впущені (eingelassen) в навколишній світ» [4, с. 513]. Тобто ми бачимо, що залучення природи до сфери тлумачення й розуміння не суперечить герменевтиці, а значить легітимізує дискусії щодо екологічної герменевтики.

У випадку екологічної герменевтики, зазначають автори «Інтерпретації природи: новий напрям екологічної герменевтики», діалог може здаватися проблематичним, оскільки інша складова діалогу – природа, довілля – позбавлені вербальних засобів ведення діалогу. Відповідно до цього ми можемо говорити про наше розуміння природи, але навряд чи можна говорити про взаєморозуміння між людиною та природою [9]. Щоб зняти цю суперечність, екологічна герменевтика змушена приділяти значну увагу методам опосередкування, завдяки яким люди намагаються умовно наділити природу «мовою» через її опис та інтерпретацію, поширюючи цю мову в суспільстві. Тому екологічна герменевтика насправді є діалогом не між людиною і природою, а діалогом про природу в культурі, або культурним діалогом про природу. І саме через такий діалог реалізується досвід розширення горизонту «нашого аналізу герменевтичного досвіду» [4, с. 517]. З другого боку, як впливає з «Істини і методу» Х.-Г. Гадамера, поняття мови не тільки апелює до людської мови, а й звертається до всіх форм мови, які притаманні речам. Х.-Г. Гадамер припускає можливість говорити «не лише про мову мистецтва, а також і про мову природи, і взагалі про певну мову, якою промовляють речі» [4, с. 549].

Не менш важливим за розуміння природи є розуміння суті глибинного та багатогранного зв'язку людини з природою. Але розуміння природи, навколишнього середовища, довілля, природних підвалин людського буття – це завжди контекстуальне розуміння [7]. Воно виявляє себе не в абстрактному просторі, а має свою конкретну локалізацію й обов'язково занурене в певне культурне оточення, що належить саме цьому місцю, саме цій локальності. Тому без активних дискусій про значення довілля, тобто без живих культурних і моральних традицій не може існувати й моральних сенсів, а моральна культура своєю чергою перетворюється на закам'янілість. Саме тому аналіз проблеми ідентичності – етнічної, культурної, національної – має враховувати цю культурну контекстуальність розуміння природи та довілля загалом.

Дж. Ван Барен визначає герменевтику як філософське дослідження найбільш загальних аспектів інтерпретації або дій людей у процесі чи під час інтерпретації. Ці аспекти містять інтенціональність, буття-у-світі, мову, соціальність, час і наратив. Із позицій практики герменевтику загалом можуть визначати як пошук відповіді на питання, як належить чи як можливо діяти в ситуації «з конфліктом інтерпретацій» світу. Філософська герменевтика знаходить своє застосування в таких спеціальних філософських дисциплінах: етиці, естетиці, політичній філософії, а також у низці соціальних і гуманітарних наук, враховуючи й ті, що досліджують довілля, також і географію [7]. Дж. ван Барен враховує довілля (навколишнє середовище) до сфери гуманітарних досліджень, аргументуючи свою позицію тим, що довілля і людина безпосередньо взаємопов'язані між собою [7]. Усі інтерпретаційні сенси довілля набувають форми наративу або історій, які зазвичай поєднують бачення минулого, сучасності і майбутнього і є початком, серединою та кінцем єдиного «тіла оповіді».

Таким чином, екологічна герменевтика допомагає враховувати різноманітні змісти під час розв'язання складних проблем. Вона може прислужитися як методологічне підґрунтя для пошуку етнокультурної ідентичності, оскільки, згідно з Дж. ван Бареном, розглядає можливість «висвітлити» глибинні проблеми, пов'язані зі сприйняттям навколишнього світу [7].

Висновки. Отже, екологічна герменевтика привертає все більше уваги з огляду на визначення меж і можливостей філософської герменевтики та аналіз тенденцій до розширення її методологічного потенціалу, а також у зв'язку з потребою залучення нових підходів до розв'язання сучасної екологічної та антропологічної проблематики, зокрема й інтерпретації людиною чи спільнотою власної вкоріненості у світ і власної ідентичності. Цим зумовлений і досить розмаїтий спектр визначень екологічної герменевтики.

Характерною рисою екологічної герменевтики є її сфокусованість на діалозі між людиною та навколишнім середовищем, де природа і довкілля набувають значення книги, тексту, наративу. Дослідження з екологічної герменевтики мають брати до уваги конкретний досвід взаємодії людини та довкілля, спираючись як на людські переживання природи, так і на конкретні дослідження (case studies) взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Екологічна герменевтика розширює можливості й сферу застосування філософської герменевтики та її методологічного потенціалу, а також дозволяє залучати нові підходи до розв'язання сучасної антропологічної проблематики, зокрема й проблеми ідентичності в різних її аспектах.

Література:

1. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/en/conventiontext>.
2. Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue. UNESCO World Report. Paris, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/WRC09_en.pdf.
3. Блюменберг Г. Світ як книга / Г. Блюменберг ; пер. з нім., передмова, коментарі В. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2005. – 544 с.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод : основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер.; пер. с нем., общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
5. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
6. Майер-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту / К. М. Майер-Абіх ; пер. з нім., післямова, примітки А. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
7. Buren John van. Critical Environmental Hermeneutics [Електронний ресурс]. / J van Buren. – Режим доступу до ресурсу : http://origin.web.fordham.edu/images/academics/programs/environmental_studies/vanburenenvethics-del.pdf.
8. Exploring Ecological Hermeneutics. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=fmskY3gb5g8C&pg=PA1&lpg=PA1&dq=ecological+hermeneutics&source=bl&ots=6bSdqnlbk_&sig=leY2mWJ_VjODn2GBfaxzIHziGAK&hl=uk&sa=X&ei=RvZYU4r4M6jU4QS-uIBQ&ved=0CIsBEOgBMAg#v=onepage&q=ecological%20hermeneutics&f=false.
9. Interpreting Nature: The Emerging Field of Environmental Hermeneutics / Ed. by Forrest Clingerman, Brian Treanor, Martin Drenthen, and David Utsler. – Fordham University Press : 2013. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=df4EAQAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Ecological+Hermeneutics&hl=uk&sa=X&ei=fpNrU-ybKMfeygOP_YCwBw&ved=0CDwQ6AEwAg#v=onepage&q=Ecological%20Hermeneutics&f=false.